

כל האוכל ושותה בתשיעי

מסכת ברכות דף ח עמוד ב – יש לאכול ולא להשלים הפרשיות

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ... שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי.¹ תנא ליה חייא בר רב מדפתי: כתיב: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחודש בערב" (ויקרא כג לב) -² וכי בתשעה מתעניין? והלא בעשרה מתעניין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.³

רש"י על הדף – הכנה לצום המחרת

מעלה עליו הכתוב כו' - והכי קאמר קרא: הכינו עצמכם בתשעה לחדש לעינוי המחרת, והרי הוא בעיני כעינוי היום.⁴

ויקרא כג לב פרשת אמור – מערב עד ערב

שֶׁבֶת שְׁבִתוֹן הוּא לְכֶם וְעֵינֵיכֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבַּי מְעֶרְבַּי עֶרְבַּי תִּשְׁבְּתוּן שְׁבִתְכֶם:⁵

מסכת ראש השנה דף ט עמוד א – דין הוספה מהחול על הקודש

ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה? - נפקא ליה מדתניא: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה", יכול בתשעה? תלמוד לומר בערב - אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מלמד שמוסיפין מחול על קודש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר מערב עד ערב. אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר "תשבתו". ימים טובים מנין? - תלמוד לומר "שבתכם". הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות - מוסיפין מחול על קדש. ורבי עקיבא, האי ועניתם את נפשתיכם בתשעה, מאי עביד ליה? - מבעי ליה לכדתני חייא בר רב מדפתי. דתני חייא בר רב מדפתי: ועניתם את נפשתיכם בתשעה, וכי בתשעה מתעניין? והלא בעשירי מתעניין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.⁶

¹ רב ביבי בר אבבי סבור היה שמן הראוי להשלים בערב יום כיפור את הקריאה בפרשות השבוע של השנה שאולי חלקן החסיר, אם בשל 'תשלום חובות' ונדרים והנהגות טובות בערב יום כיפור, ואם בשל האמירה שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. אך אמרו לו שביום זה יש להתעסק באכילה ושתייה לקראת הצום (וידאגו גם לאוכל לאחרים) כמוסבר להלן.

² ואפשר להבין מהפסוק שהעינוי, היינו הצום, מתחיל כבר בתשעה בחודש. השוו עם הפסוק בספר ויקרא שם נזכר יום הכיפורים בפעם הראשונה, ויקרא טז כט פרשת אחרי מות: "וְהִיָּתָה לְכֶם לְחֻקֵּת עוֹלָם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ תִּעֲנֶנּוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם וכו'". בעשור לחודש מתענים! האם באה פרשת המועדים בפרשת אמור להוסיף על הנאמר בפרשת אחרי מות?

³ נכון שהמילים "בתשעה בחודש בערב" מורות שיש כבר התחלה ביום התשיעי (לחודש תשרי), כפי שאכן נראה להלן בדין "תוספת יום הכיפורים", אבל אין התשיעי יום של עינוי אלא אדרבא, יום של אכילה ושתייה. פשיטא לגמרא שלא מתענים בתשיעי: "וכי בתשעה מתעניין? והלא בעשרה מתעניין!", ככתוב בפרשת אחרי מות, שם נזכר יום הכיפורים לראשונה. אבל עדיין מהדהד הפסוק בפרשת אמור: "ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב", מהו "עינוי" זה? - שיאכל וישתה! אך מה פשר האמירה "כאילו צם בתשיעי"? האם יש צורך להפיס דעתו של מי שבכל זאת רואה ערך בצום בתשיעי?

⁴ האכילה והשתייה בתשיעי היא הכנה לצום העשירי. ופירוש תוספות על הדף שם מעמת את "תשעה בחודש בערב" של יום כיפור עם הפסוק על פסח בספר שמות יב יח: "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות", שם ברור לכל שמדובר בליל ט"ו בו אוכלים את קרבן פסח. תוספות מסביר ששם אין בעיה של גלישה מיום ט"ו ליום י"ד: "דשאני התם דכתיב תאכלו לבסוף, דמשמע הכי: בראשון בל"ד בלילה תאכלו מצות. אבל הכא כתיב ועניתם קודם בערב דמשמע ועניתם מיד ביום התשיעי". בפסח הפעולה "תאכלו" באה בפסוק אחרי המילה "בערב". ואילו כאן ביום כיפור, הפעולה, היינו "ועניתם את נפשתיכם", באה לפני המילה "בערב". יש "עינוי" בתשעה והוא האכילה והשתייה בו. אבל לעצם האמירה של חייא בר רב מדפתי, אנו חוזרים ושואלים: מה פשר "כאילו צם בתשיעי" (ובלשון רש"י: "הרי הוא בעיני כעינוי היום")? איזה שבח הוא להוסיף יום צום? האם בין השיטין אנחנו מבינים שלצום הוא ערך גדול יותר מלאכול? מהמאמר הזה נשמע שהצום הוא הערך העליון - גם בתשיעי, אלא שהאמירו אותו באכילה והפיסו את דעתו של האוכל שייחשב לו כאילו הוא צם.

⁵ כסיכום המקור הקודם וכמבוא למקורות הבאים, נביא את הפסוק בסיס הדרשות לעיל ולהלן, במלואו. יש לשים לב לקטע המסיים: "מערב עד ערב תשבתו שבתכם", שהוא הבסיס לקביעת היום כמתחיל בצאת הכוכבים ושבִּיהדות היום הולך אחר הלילה. אבל הפסוק גם אומר "בתשעה לחודש בערב", ומכאן הבסיס לדרשות שראינו ושנראה.

⁶ הסוגיה כאן עוסקת בדין הוספה מהחול על הקודש הן בכניסת יום הכיפורים והן ביציאתו; ומדרשה על הפסוק שמובא לעיל, לומדים גם על הוספה מהחול על הקודש בשבת וביום טוב (גם ביציאה). בעל הדרשה העיקרית כאן הוא ר' ישמעאל, ואילו ר' עקיבא לומד את התוספת מהחול על הקודש ממקור אחר, מהפסוק בשמות לד כא: "בחריש ובקציר תשבות", ראו שם בגמרא בקטע לפני זה שהבאנו לעיל. אז מה עושה ר' עקיבא עם הפסוק "בתשעה בחודש בערב"? לומד את הדין של "כל האוכל ושותה בתשיעי". ונראה שגם ר' ישמעאל יסכים עם "דין" זה. כעת באנו למתח מסיום. מחד גיסא, יש להוסיף מהחול אל הקודש ביום הכיפורים ולהתחיל

רש"י ראש השנה דף ט עמוד א – אכילה ושתיה הם עינוי התשיעי

כל האוכל ושותה כו' - דהכי קאמר קרא: ועניתם בתשעה, אכילת תשעה אני קורא עינוי, וכיון דאכילתו עינוי חשיבה,⁷ כל דמפיש באכילה ושתיה - טפי עדיף, דהא מדקאמר בערב - על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה, וכי קרי עינוי בתשעה - אכילה ושתיה דידיה קרי עינוי.⁸

רש"י מסכת יומא דף פא עמוד ב – הסוגיה גם במסכת יומא

כל האוכל ושותה וכו' - והכי משמע קרא: ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה, ומדאפקיה קרא בלשון עינוי, לומר לך: הרי הוא כאילו מתענה בתשעה.⁹

מסכת פסחים דף סח עמוד ב – שלושה הימים בהם מר בריה דרבינא לא התענה

מר בריה דרבינא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי.¹⁰ עצרת - יום שניתנה בו תורה, פוריא - ימי משתה ושמחה כתיב, מעלי יומא דכיפורי - דתני חייא בר רב מדפתי: ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתעניין? והלא בעשירי מתעניין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשעה בו - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.¹¹

בית הבחירה למאירי חולין פג ע"א – יום המיוחד טעון כרוז

בארבעה פרקים בשנה מי שמכר בהמה לחברו וכבר מכר את בתה לאחר צריך להודיע לזה שכבר מכר את האם או את הבת לשחוט מפני שבארבעה פרקים אלו הכל רגילין להרבות בסעודה וסתם הלוקחין לשחיטה הם לוקחין.¹² ואלו הן: ערב יום טוב האחרון של חג שהיו מרבין בו בשמחה מפני שהוא יום טוב בפני עצמו וחביב עליהם, ומתוך שהיו מניחין מקום ליום זה מתחילת החג לא היו מרבין כל כך בסעודות בשאר הימים.¹³ אף ביום ראשון וערב יום טוב הראשון של פסח כדי להיות הפסחים נאכלין על השובע,¹⁴ וערב עצרת שלא היה אלא יום אחד וחביב בעיניהם וכל שכן שכבוד מתן תורה מסייעתו.¹⁵ וכן בערב ראש השנה לסימן טוב ולכבוד החג.

בתענית עוד לפני הערב השמש של היום התשיעי; ומאיך גיסא יש מצווה להרבות באכילה ושתיה ביום התשיעי. אז יש גם עינוי מסוים ביום התשיעי (אם תוספת זו היא מדרבנן או מדאורייתא הוא נושא שעוסקים בו הראשונים).

⁷ נחשבת. האכילה נחשבת לעינוי.

⁸ רש"י עקבי בפירושו, אך נראה שהלשון כאן, בהשוואה לפירושו במסכת ברכות הנ"ל, חזקה וברורה יותר. ובה בעת גם מעצימה את הדואליות של מהות האכילה והשתיה בתשיעי. "אכילת תשעה אני קורא עינוי", מסביר רש"י ולפיכך יש להרבות בהן: "אכילה ושתיה דידיה קרי עינוי". אבל משום שנאמר "בערב" - "על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה". אי לכך, אנחנו חוזרים ושואלים: מה פשר "כאילו צם בתשיעי", איזה שבח הוא להוסיף יום צום? האם העינוי (הצום) הוא הערך העליון והאכילה והשתיה הם תחליף ופיוס דעתו של האוכל שייחשב לו כאילו הוא צם? האם העינוי בתשיעי הוא האכילה והשתיה באותו יום, או שמא התוספת, היינו התחלת הצום מבעוד יום - לפני התחלת היום העשירי?

⁹ דרשת חייא בר רב מדפתי על "כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי", חוזרת גם בגמרא יומא פא ע"ב, אגב מחלוקת בין רב אחא בר יעקב ורב פפא מנין לומדים דין תוספת יום הכיפורים ושבתי ויום טוב (ומנין לומדים את הדין "אין עונשים אלא אם כן מזהירים"), בדומה לסוגיה בראש השנה שכבר ראינו. בעלי תריסין מוזמנים לעיין גם במקור זה. אנחנו התמקדנו ברש"י שם שמדגיש שוב את ההסבר הכפול לטעם האכילה בתשיעי: חיזוק לקראת צום העשירי וקיום תענית סמלית ("כאילו התענה") בתשיעי. הסבר שיש בו כאמור מעין מתח פנימי. ועדיין לא ירדנו לסוף טעמו ומהותו של "כאילו התענה" זה.

¹⁰ תרגום: רבינא היה יושב כל השנה בתענית חוץ מעצרת (חג השבועות), פורים וערב יום כיפור.

¹¹ מר בריה דרבינא היה ממעט מאד באכילה בכל ימות השנה - ראו בשטיינזלץ שהיה אוכל בערב מעט, וראו גם בפירוש המאירי כיצד נהג למעט באכילה בשבתות ובימים טובים והקדיש את רוב היום ללימוד. ומן הסתם היה זה בתקופה שכבר בטלה מגילת תענית (שהכילה רשימה של ימים בהם אסור להספיד ולהתענות). אבל בשלושה ימים בשנה לא התענה מר בריה דרבינא וקיים סעודה כדת וכדין: בחג השבועות, בפורים ובערב יום כיפור. ראו הסוגיה בגמרא שם שהכל מתחיל ממחלוקת התנאים ר' אליעזר ור' יהושע: "רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר: חלקו, חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש". ובאו האמוראים וניסו להגביל את שיטתו הסגפנית של ר' אליעזר ודרשו: "אמר רבי אליעזר: הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם ... אמר רבה: הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם ... אמר רב יוסף: הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם". ומר בריה דרבינא קיבל את דברי ר' אליעזר על שבועות ואת שיטת רב יוסף על פורים, אבל דחה את שיטת רבה על שבת שיש לקרוא בה עונג עפ"י הפסוק בישעיהו וקיבל את דרשת חייא בר רב מדפתי על "כל האוכל ושותה בתשעה בו".

¹² המאירי מסביר כאן את המשנה במסכת חולין פרק ה משנה ג שנזכרת גם בגמרא חולין דף פג ע"ב, בדין אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד: "בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט. ואלו הן: ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח וערב עצרת וערב ראש השנה. וכדברי רבי יוסי הגלילי אף ערב יום הכפורים בגליל". ראו דבריו [אותו ואת בנו](#) בפרשת אמור.

¹³ כך הוא בשמיני עצרת, שבשאר ימי החג טרודים בלולב וסוכה (ברטנורא על המשנה בחולין ג). ראו על החג האינטימי שבין המלך לבנו: "בני, יודע אני שכל שבעת ימי המשתה היית טרוח עם האורחים, ועכשיו אני ואתה נשמח יום אחד. ואיני מטריח עליך הרבה ... פר אחד, איל אחד וכו'". ראו בדבריו [ייחודו של שמיני עצרת](#).

¹⁴ בשל רוב העם שבאו להקריב את קרבן הפסח וקרבן חגיגה. האם גם לאחר החורבן נמשך ריבוי שחיטה בערב פסח?

¹⁵ ראו מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע על חציו לה' וחציו לכם ביום טוב, אבל: "הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם" (פסחים סח ב).

ולדברי ר' יוסי הגלילי שהיה אומר: "כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי", אף ערב יום הכיפורים בגליל שהיו מרבין בסעודות מצד התענית ועל אלו אמרו: יום המיוחד טעון כרוז.¹⁶

ספר הלכות גדולות סימן יג הלכות יום הכיפורים – בספרות הראשונים

ומיחייבין למיכל ומישתי במעלי יומא דכיפורי, דתני חיאי בר רב מדיפתי (יומא פח ב): "ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי".¹⁷

רמב"ם הלכות נדרים פרק ג הלכה ט – אזכור המצוה בעקיפין

הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום, שהנדרים חלים על דברי מצוה כמו שבארנו, וכן הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו ופגע בו יום זה והרי הוא יום טוב או ערב יום הכפורים הרי זה חייב לצום.¹⁸

טור אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרד – מאהבת הקב"ה את ישראל

תני רב חיאי בר רב מדיפתי: ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש. וכי בתשעה מתענין והלא ב' מתענין, ללמדך שכל האוכל ושותה בט' מעלה עליו הכתוב כאילו התענה ט' וי'. והכי קאמר קרא: הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר. ומדאפקיה רחמנא לאכילה בלשון עינוי, אם כן חשיב כמו עינוי כאילו התענה ט' וי'. פירוש: כאילו נצטוו להתענות בשניהם. והוא מאהבת הקב"ה את ישראל. שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם. וציום שיאכלו וישתו תחילה, כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי. משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד, וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול.¹⁹

הקדמה לבית הבחירה למאירי – כל מעשיך לשם שמים

וכבר פרשנו במקומו על דרך זה אמרם ז"ל כל האוכל ושותה בתשיעי בתשרי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. והוא, שאחר שאכילתו בתשיעי אינה מכוונת לעצמה רק לכונה שיוכל להתענות יפה בעשירי, הרי

¹⁶ פסקה אחרונה זו לקוחה מדברי רבי בגמרא חולין פג ב: "רבי אומר: יום אחד - יום המיוחד טעון כרוז, מכאן אמרו: בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו". (בספרא אמור בשם ר' מאיר). דברים דומים מצאנו בפירוש ריב"ן (רבי יהודה ב"ר בנימין הרופא, איטליה מאה 13) שכתב: "אף ערב יום הכפורים בגליל. שהיו נוהגין לעשות משתאות משום דאמר מר האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי". בגליל שהיה אולי יותר עשיר ומשופע נהגו בערב יום כיפור בבשר בהמה, וביהודה היו מרבנים בערב יום כיפור באכילת דגים ועופות, ראו בתוספות כתובות ה' ע"א שמזכיר את הסיפור בבראשית רבה יא על החייט שקנה דג בערב יום כיפור במחיר גבוה מאד. ראו בדברינו [דג הכיפורים](#) במועד זה. אבל החיבור בין דברי ר' יוסי הגלילי ובין המאמר: "כל האוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי", נראה שהוא חידוש של המאירי. ואם כן, אזי מקור המאמר איננו אמוראי (חיאי בר רב מדפתי), אלא של התנא ר' יוסי הגלילי ומקור המנהג הוא בגליל. כך אגב עולה גם מפירוש המאירי בפסחים סח ע"ב הנ"ל שמציע שגם ר' אליעזר (הערה 11 לעיל) יסכים שמצווה לאכול בתשיעי "כדי לקיים מצות עינוי בעשירי". ואי לכך, דין "האוכל בתשיעי" הוא הלכת תנאים! ר' יוסי הגלילי, ר' יהושע, ר' אליעזר בן הורקנוס ואף ר' עקיבא בגמרא ראש השנה לעיל.

¹⁷ כך מצאנו גם בהלכות ר"ץ גיאת ביום הכיפורים, סידור רש"י סימן קצז, פסקי ר"ד ופסקי ריא"ז מסכת יומא פרק ח ועוד, ונראה שהאמירה "כל האוכל ושותה בתשיעי" קנתה שביתה בספרות הראשונים ועד לאחרונים הגיעה. ראו דיון בשו"ת שבט סופר סימן כב (על בסיס הרמב"ם וטור שלהלן) אם מנהג זה הוא מהתורה, מדרבנן, או אסמכתא. הרושם הכללי הוא שהמתח שהזכרנו בהערה 6 לעיל בין המצווה לאכול ובין תוספת העינוי מובן ע"י הראשונים כהשלמה. עצם האכילה בתשיעי וההפסקה קצת לפני כניסת היום העשירי, שילוב זה הוא התוספת מהחול אל הקודש, וכך יש אולי להבין גם את דברי ר' עקיבא בגמרא ראש השנה. דרשת "כל האוכל בתשיעי" מחזקת את דין התוספת, הגם שר' עקיבא לומד את התוספת מפסוק אחר (ראו הערה 6).

¹⁸ רמב"ם אינו מזכיר במפורש את הדין/מצוה/מנהג לאכול בתשיעי (בפרט לא בהלכות עבודת יום הכיפורים), אבל מפרשי הרמב"ם רואים בדין זה שבהלכות נדרים אזכור עקיף, בעצם ההשוואה של ערב יום כיפור עם שבת ויום טוב והכללתו ב"דברי מצוה". ראו פירוש רדב"ז (רבי דוד בן שלמה אבן זמרא מצרים מאה 16) שם שמנסה גם להסביר מדוע לא נזכר דין זה בהלכות יום הכיפורים, ואלה דבריו: "או ערב יום הכפורים וכו'. סובר רבינו שאסור להתענות בערב יום הכפורים מן התורה, דכתיב: בתשעה לחדש - וכי בתשעה מתענין? והלא בעשרה מתענין! אלא כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה בתשיעי ובעשירי. משמע דאיסור תורה הוא. ואפילו תימא שהוא דרשא דרבנן, מכל מקום יש לו עיקר מן התורה ולא אתו לזלזולי ביה ואין צריך חיזוק". רדב"ז קובע שדין "כל האוכל ושותה בתשיעי" הוא דין תורה, משום שהוא מסתמך על פסוק בתורה.

¹⁹ כך פותח הטור את הלכות יום הכיפורים! וממשיך שם במנהג להרבות בסעודה בערב יום הכיפורים ומביא את המעשה בחייט שהרבה במחירי הדג בערב יום הכיפורים שכבר הזכרנו לעיל. השולחן ערוך מביא באורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרד סעיף א את ההלכה בקצרה: "מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה", ונושאי כלי השולחן ערוך מזכירים את הדין של "כל האוכל בתשיעי" ואת האיסור להתענות בו. חזרה לדברי הטור ולעצם הרעיון, נראה שהטור מחזיק את המקל בשני קצותיו וחוזר לשיטת רש"י בברכות וביומא לעיל. מחד גיסא יש באכילה ובשתיה בערב יום כיפור ערך לעצמם: "כאילו נצטוו להתענות בשניהם". ומאידך גיסא, אין הם אלא הכנה לצום העשירי "כדי שיוכלו להתענות ושלא יזיק להם העינוי". ובתוכם הוא מוסיף שכל זה "מאהבת הקב"ה את ישראל שלא ציווה להתענות אלא יום אחד בשנה". כאילו הייתה הווה אמינא שעל מנת לכפר על חטאי כל השנה צריך יותר מעינוי של יום אחד. ומי שממשיך את דברי הטור (ורש"י ותוספות לעיל) הוא מהר"ל (מנהגים) הלכות ערב יום כיפור שמוסיף את הנמוק "להקל על הצום ולהימנע מאיסור כרת", ומדגיש את האכילה במוצאי יום כיפור "שנאמר: מערב עד ערב". ראו דבריו במקור שם.

הוא כמתענה בעת אכילתו. והוא ענין אמרם ז"ל: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. כלומר, גם כשתעשה המעשים ההמוניים תהיה כונתך בהם היותם כלים למעשים השכליים כמו שהתבאר במקומו. וכן ענין אמרם ז"ל: בכל דרכיך דעהו - אפילו לדבר עבירה.²⁰

ספר המנהגים למהר"ם²¹ סדר יום כפור – סעודת החג

נהגו להתפלל תפילת מנחה בעוד היום גדול, והצבור יתוודו בתוך תפילה ... ואח"כ מלקין ... וטובלין ואח"כ אוכלין סעודת מפסקת ומרבין באכילה ותענוגים כדאומרם: כל האוכל תשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי.²²

ספר שערי תשובה לרבינו יונה²³ שער ד – שמחה על המצוה והכפרה וחיזוק לעשירי

ואם עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה, ידאג לעונו ויכסוף ויחכה להגיע ליום הכפורים למען יתרצה אל השם יתברך ... ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה ט א): כל הקובע סעודה בערב יום הכפורים כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו, ויגונותיו לעונותיו.²⁴

והשנית, כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכר השמחה על המצוות, ... ומפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים.²⁵ והשלישית, למען נחזק להרבות תפילה ותחנונים ביום הכפורים ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה.²⁶

חדושי אגדות למהר"ל ראש השנה ט ע"א – מעצים את קדושת יום הכיפורים

²⁰ לעיל ראינו את פירוש המאירי שמייחס את הלכת "כל האוכל בתשיעי" לדור התנאים וכאן הוא מקשר דין זה לדברי המשנה באבות ב ב: "כל מעשיך יהיו לשם שמים" ולמוטיב שאפשר לקדש שם שמים גם ב"מעשים ההמוניים". אך מעשים המוניים (ארציים) אלה אינם אלא "כלים למעשים השכליים", וכל מטרת האכילה והשתיה בתשיעי "אינה מכוונת לעצמה, רק לכוונה שיוכל להתענות יפה בעשירי" (כפי שכבר ראינו ברש"י) ולפיכך "הרי הוא כמתענה בעת אכילתו". האם המאירי מרומם את האכילה והשתיה בתשיעי או מנמיך אותה? האם היא רק אמצעי או מטרה וערך לעצמם? גם את סיוע דבריו שמזכיר את הגמרא ברכות סג ע"א: "בכל דרכיך דעהו - אפילו לדבר עבירה" (ביטוי שמשווה ע"י חלק מהפרשנים שם לביטוי: גדולה עבירה לשמה ממצווה שלא לשמה, נזיר כג ב), ניתן להבין לכאן ולכאן.

²¹ רבי מאיר בן ברוך מרוטנבורג, גרמניה מאה 13.

²² סעודה מפסקת היא מימוש של המאמר: "כל האוכל ושותה בתשיעי וכו'" (אולי לא רק היא). אבל לא מסיבה של התחזקות ליום העשירי, או שבכך ממחישים את המעבר לעינוי שיתחיל מיד אחרי הסעודה מדין תוספת יום הכיפורים – דעות שראינו ונראה עוד להלן, אלא משום שיום הכיפורים הוא יום טוב (תענית פרק ד משנה ח, יומא פרק ז משנה ד) וזו סעודת החג שלו. ראו פירושו של ר' חיים פלטיאל (בן הרב יעקב, צרפת גרמניה מאה 13, חבר של מהר"ם מרוטנבורג) בשמות טז כו פרשת בשלח שהמן היה יורד בכפליים בערב יום הכיפורים בדומה לערבי שבת ויום טוב, ואלה דבריו: "וביום השביעי שבת לא יהיה בו - פירש רש"י: לרבות יום הכפורים וימים טובים. ואף על גב דלא היו צריכין לאכול ביום הכפורים, מכל מקום היה יורד להם פי שנים לפי שהיו מרבין באכילה בט' בו, כדאמרין: כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי. וגם בליל יום הכיפורים היו צריכין, כדכתיב: לך אכול בשמחה לחמך". כבר בשנות המדבר כשאכלו את המן (האם בקשו שיהיה לו טעם של קרעפלך?).

²³ ר' יונה בן ר' אברהם גירונדי 'החסיד' חי בגירונה וברצלונה, ספרד מאה 13 בן דוד, מחותן וידיד של רמב"ן.

²⁴ זו השמחה על הכפרה, מוטיב שמתחבר למדרשים שבינם כיפור בני ישראל לובשים בגדי חג ואוכלים ושותים ומובטחים שיצאו זכאים ביום הדין (ירושלמי ראש השנה א ג). שמחה מראש על הכפרה.

²⁵ וזו שמחת יום טוב שכבר ראינו בקצרה במהר"ם לעיל. דברים דומים שמדגישים את השמחה הכפולה של יום טוב ושל הכפרה הצפויה, מצאנו בפירוש של"ה מסכת יומא פרק תורה אור, שאומר: "כי התשובה היא אחת ממצוות עשה, ובכל מצות עשה צריך השמחה, ואם כן, השב בתשובה עיקרו ההכנעה והדאגה, ואם כן שמחה בתשובה היא? ... נאמר, כי יום הכפורים אין בו שמחה מחמת דאגות העונות, ועיני כל ישראל הם תלויים לאביהם שבשמים לראות שיוציא לאור משפטם ואין שמחה. לכן הקדימו השמחה אל המצוה. לכן, ראוי לתקן הבית במצע ושולחן מלא ברכת ה' בערב יום זה, לשמוח בו שמחת מצוה. וכנגד זה אמרו בגמרא (ברכות שם), כל האוכל ושותה בתשיעי, מעלין עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי. מפני שעינוי העשירי אינו נרצה לפניו, מפני שהוא בדאגה. אלא אם שמח בתשיעי, אז מתקבל תענית העשירי. אם כן, נמצא שמחת התשיעי מעין צום ותשובת העשירי, ולכן מעלה עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי".

²⁶ הסיבה השלישית חוזרת לדברי רש"י ופרשנים ודרשנים רבים בעקבותיו, שהאכילה והשתיה בתשיעי מחזקת את האדם להתענות כראוי בעשירי. בספר אור הצפון של 'הסבא מסלובודקה' (רבי נתן צבי ב"ר משה פינקל מראשי תנועת המוסר) מצוטט המקור הנ"ל של רבי יונה גירונדי כהסבר למאמר "כל האוכל ושותה בתשיעי וכו'", ואלה דבריו: "הרי שציותה התורה שיש לאכול ולשתות בתשיעי ולבלות אותו יום בעונג, כדי להשלים את העונג של העשירי". אבל מקריאה מדוקדקת של הקטע הנ"ל, נראה שרבינו יונה מתמקד בסעודה המפסקת ליום העשירי: "כל הקובע סעודה בערב יום הכפורים כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו וכו'". האם ייתכן שהוא סבור שאין מצווה להרבות באכילה ושתיה בכל יום התשיעי כולו, וכל המאמר בא להדגיש את חשיבות הסעודה המפסקת שמקימת את מצוות עונג יום טוב של יום הכיפורים ואת המעבר לעינוי – את תוספת יום הכיפורים?

ולפיכך יש לו לאכול ולשתות כדי שיהיה קדוש ביוה"כ המקודש. והיינו דאמר כאילו התענה תשיעי ועשירי, כלומר דהיושב בתענית נקרא קדוש וזה מי שאוכל ושותה בט' הרי יהיה קדושתו יותר, וכאילו היה מתענה תשיעי ועשירי, כל כך הוא קדושתו יותר.²⁷

תורה תמימה הערות ויקרא פרק כג הערה צז – המעבר מעונג לצער ותענית

וטעם הדבר שמצוה לאכול ולשתות בתשיעי - לא נתבאר, וי"ל ע"פ מה דאמרין בתענית כ"ז ב' דאנשי משמר שבמקדש לא היו מתעניין באחד בשבת. ואמרו על זה בגמרא הרבה טעמים, ואחד מהם הוא כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג לצער ותענית. וכתבו המפרשים ... מפני שתענית הבא לאחר יום ריבוי אכילה ושתיה קשה התענית יותר מכפי תענית אחר יום בסדר רגיל. ולכן מכיון שבשבת מרבים לאכול ולשתות והוי התענית שביום הראשון קשה יותר לכן לא היו מתעניין אז. ולפי זה מבואר שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי, והוא מפני שתענית יום עשירי קשה לו ע"י רבוי אכילה בתשיעי, ונמצא שאכילה בתשיעי הוי הכנה לקושי התענית, ולכן עולה לו התענית של יום העשירי בערך תענית של שני ימים.²⁸

עין איה על ברכות א קג - תשובה של פרישות ותשובה הרגלית

תוכן התשובה הוא בשני עניינים; ולזאת תועיל הפרישות מההנאות החומריות ודרכי העולם, שיתבונן בדרכי המוסר והעבודה לייסר נפשו באהבת השם ית' ויראתו. והשני הוא ההרגל, להתרגל בפועל וללכת בדרך טובים, שלא להמשך אחר תאוותיו שלא כדרך ד'. ... זאת היא השלמת התשובה, שתוסיף תת כח אל התשובה העיונית לרומם מעלתה. על כן, ערב יום כיפורים ... תגמר תשובתו דוקא ע"י אכילה ושתיה והשתתפות בעסקי חומריות, ועם כל זה תהיה הכל כתורה וכמצוה על כן כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, שבוה הוא מרומם ג"כ את תשובתו שבעשירי. כי בהשארה רק עיונית, לא תגיע לתכליתה, כי אם בהצרפה למעשה.²⁹

כלי יקר כג כז פרשת אמור – עשירי בלבד מכפר

"אֲךָ בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּיפּוּרִים הוּא" (ויקרא כג כז). כל אכין ורקין מיעוטיין המה. לפי שנאמר למטה: "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב", ואמרו חז"ל: "וכי בתשיעי מתעניין והלא בעשירי מתעניין, אלא לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", וכדי שלא תטעה

²⁷ ובהמשך שם דבריו הם: "כי אכילה ושתיה של ט' הוא מתדבק בצום העשור, לפי שצום העשור אשר הוא נבדל לקדושה הוא האכילה ושתיה בט', ... כי כמו כאשר יובדל יום ה' שלא יהיה אכילה ושתיה כן יום הט' לאכילה ולשתיה, כי אלו ב' ימים הם מתדבקים ויובדל יום ה' מן יום ט' לקדושה וזה הפך לו כי ההפכים יובדלו זה מתוך זה. ובספר ווי העמודים עמוד הדין פרק כא מצאנו את הביטוי: "זוה שני הפכים בנושא אחד". נראה שיש כאן ניסיון להעמיד את האכילה והשתיה בדרגה אחת עם העינוי, שניהם רצויים בעבודה ה' – כל אחד בהיבט המיוחד לו. גישה נגדית (ואולי משלימה) מצאנו בדברי מהרש"א חידושי אגדות על גמרא פסחים הנ"ל שמדגיש את צד העינוי ואומר: "לפי שמסביר יותר גדול שרם המענה עצמו לשם מצוה ממענג עצמו לשם מצוה ... ועל כן תלה כאן זו אכילת מצוה של ערב יום הכיפורים היא גדולה כעינוי יום הכיפורים גופו". ופירוש תוספת יום הכיפורים על הדף בגמרא יומא מוסיף: "אכילה דערב יום הכיפורים שקלה הכתוב כתענית חמור וגדול ... דאינו דומה שרם המתענה בשאר ימות השנה כשכר המתענה ביום הכיפורים ... וזהו שרמז התנא כל האוכל בט' וכו' ... גדול נמצא שהוא שקול כאילו התענה ט' וי' דהם תעניות גדולים". ולכן מר בריה דרבינא לא התענה בערב יום כיפור, משום שאילו עשה זאת, הייתה זו תענית ככל יום אחר. האכילה בערב יום כיפור נחשבת לתענית גדולה וחשובה, כמו תענית יום כיפור עצמו. נראה שפרשנים אחרונים אלה רואים בתענית את הערך העליון, גם בתשיעי, אלא שבאה התורה וחידוש הכלל "כל האוכל ושותה בתשיעי" ולימד אותנו על תענית מיוחדת של אכילה. לא מצד שמחת יום טוב, לא לשם התחקות וכו' – תענית של אכילה ושתיה.

²⁸ כך גם דבריו של הנצי"ב בפירושו לבראשית פרק ז הערה ז בהקשר לטובה שהקב"ה השפיע על דור המבול לפני שהביא עליהם את מי המבול. השוואה אחרונה זו קצת קשה ונסתפק בהשוואה עם אנשי המשמר (ראו דברינו [משמרות ומעמדות](#)) שלא היו מתענים בימי ראשון על מנת למנוע מהם את הצער של מעבר חד מאכילה ותענוגים לתענית ועינוי. נראה שזכות הראשונים לרעיון זה שמורה לפסקי ר"ד (ר' ישעיה די טראני, איטליה מאה 12-13) בפירושו על הדף במסכת יומא הנ"ל (הערה 9) שמציע את ההסבר הבא: "או יש לומר שמפני שאוכל יפה בערב יום הכיפורים וביום הכיפורים מתענה קשה לו עינויו יותר". ובדומה לכן מצאנו באמת ליעקב ויקרא כג לב שכתוב בין השאר: "שהאכילה וההפסק הם חלק מהתענית, והסעודה המפסקת תחילת התענית היא, ולכן נחשב האוכל בתשיעי כאילו התענה בתשיעי ובעשירי". ובדומה לכן גם בנזר הקודש בראשית י ד ואחרים. אבל מרובם משתמע שוב שמדובר בסעודה המפסקת ובתוספת העינוי של יום הכיפורים שמתחיל כבר ביום התשיעי והדברים חוזרים לגמרא ראש השנה לעיל. ואם אמנם כך, לא מדובר בכל היום התשיעי ובאכילה של 24 שעות, אלא בסעודה המפסקת.

²⁹ התשובה בעשירי לחודש היא תשובה של השראה עיונית שמבוססת על פרישות מהעולם החומרי ודרכי העולם. תשובה זו מטרתה "להשיב את אבידת רגשותיו הטובות שנפרצו גדיהם". לעומתה, התשובה של היום התשיעי היא תשובה 'הרגלית' או שמא נאמר 'ארצית' המבוססת על אכילה ושתיה, בה האדם צריך לקדש את החולין. מטרת תשובה זו היא לטהר את החיים הכלליים. לחיות בתוך העולם החומרי עם הנחיית התורה. השילוב והצמידות של שתי תשובות אלא היא מהות שני הימים תשיעי ועשירי והיא משמעות הכלל: "כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי" - זה האידיאל. ונראה שניתן לחבר דברים אלה של הרב קוק עם רבים מהפירושים לעיל: רש"י, המאירי, הש"ה, מהר"ל ועוד.

לומר מאחר שגם יום תשיעי חשוב כאילו התענה בו שמא גם הוא מכפר כמו יום העשירי, תלמוד לומר: "אך בעשור לחודש וגוי' לומר לך שעשירי לבד מכפר ולא תשיעי.³⁰

ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ד – צום שני ימים ביום כיפור

משנה: על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח ועל אב מפני התענית ועל אלול מפני ראש השנה ועל תשרי מפני תקנת המועדות ועל כסליו מפני חנוכה ...

גמרא: ... אמר ר' יהושע בן לוי:³¹ אני ערב לאלה שהולכים למקום הנקרא נימורין, שלא ימות אחד מהם עד שיחזור.³²

שם³³ חשו³⁴ לצום הגדול שני ימים. אמר להם רב חסדא: למה אתם מכניסין עצמכם למספק הזה? חזקה שאין בית דין מתעצלים בו.³⁵ אביו של ר' שמואל בר רב יצחק חשש (הקפיד) על עצמו וצם שני ימים. נחתכו בני מעיו ומת.³⁶

מים שלנו – כנגד הסגפנים

הדוגמאות המובאות בירושלמי מדברות מן הסתם בשני ימים של עשירי ואחד עשרה לחודש, כתוצאה מהספק מתי חל ראש חודש. ברוב שנים סומכים על אלול שהוא 29 יום, אבל המחמירים שמא בכל זאת אלול היה של 30 יום, הוסיפו לצום עוד יום אחרי יום כיפור שכל הציבור נהג.³⁷ אך בעקבות הרעיון שהיו מי שנהגו שני ימים יום כיפור נראה לנו להציע שהאמירה של חייא בר רב מדפתי: "כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי" היא כנגד פרושים סגפנים שביקשו להחמיר ולהוסיף תוספת צום בתשיעי, חלקי או מלא, כמו תוספת שבת, ובעיקר שהפסוק אומר "בתשיעי בערב" (ראו תוספות ברכות לעיל).³⁸ באו חכמים שהתנגדו לחומרות כאלה ובקשו להפיס את דעתם של חסידים אלה ואמרו שאם אתה אוכל בתשיעי (וכמובן שצם בעשירי, שהרי הם ביקשו להחמיר ולהוסיף), נחשב לך כאילו צמת בשני הימים האלה. הכל רק להפיס דעת ו"לשיטתם". ומכאן אולי חיבור לפירוש כלי יקר לעיל שמדגיש שהסליחה והכפרה אינם אלא "בעשור לחודש השביעי".

³⁰ נראה שפירוש כלי יקר (מפתיע כדרכו) מגיב לכל הדרשות וההסברים הנאים על "כל האוכל ושותה בתשיעי" ואומר: הכל נאה ויפה, אבל הסליחה והכפרה אינן אלא במועד שקבעה התורה: "בעשור לחודש השביעי"! בהערה 2 לעיל העמדנו את הפסוק: "בתשיעי לחודש בערב" שבפרשת המועדים בפרשת אמור, מול הפסוק בספר ויקרא טז כט פרשת אחרי מות: "והייתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכו'". בעשור לחודש מתענים! אבל כלי יקר אומר שאין צורך להפליג לספר ויקרא, הכל מצוי בפרשת יום הכיפורים בספר במדבר פרק כג פסוקים כז-לב בפרשת אמור! הדרשות על "כל האוכל ושותה בתשיעי" מתבססות על הפסוק החותם את הפרשה: "שבת שבתון הוא לכם וענייתם את נפשתיכם בתשיעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם", אך התורה כאילו צפתה את כל הדרשות הנאות על הפסוק הזה ופתחה את מצוות יום הכיפורים שם בפסוק: "אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכיפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם וענייתם את נפשתיכם וכו'". "אך" כמו "רק" בא למעט (כשיטת ר' עקיבא שלמדה מנחום איש גמזו, בראשית רבה כב ב)!" תאכל ותשתה ביום התשיעי אם כחיזוק ליום העשירי, אם כמעבר לעינוי של העשירי והתוספת, אם מכל סיבה יפה אחרת, אבל תזכור שהסליחה והכפרה הם ביום העשירי!

³¹ תרגום הירושלמי להלן נעשה בעזרת פירוש ידיד נפש ותלמודה של ארץ ישראל..

³² כנראה מקום רחוק (ומסוכן?) שאליו הססו שליחי בית הדין להגיע ור' יהושע בן לוי (אמורא ארץ ישראל) מעודד אותם, או אנשים אחרים, שילכו עד לשם ויגידו להם מתי חל ראש חודש תשרי על מנת שלו יצומו יומיים מספק.

³³ בבבל, הטקסט הוא בתלמוד הירושלמי.

³⁴ חששו, היו כאלה בבל שחששו למועד המדויק של יום הכיפורים.

³⁵ ואם היו מעברים את אלול, דבר שהוא מאד נדיר, היו שולחים שליחים להודיע על כך. כאן, אולי בתקופתו של רב חסדא, אולי השתנה הדין שבמשנה. השליחים על חודש תשרי יצאו רק אם חודש אלול היה של 30 יום. ברירת המחל הוא שאם לא באו שליחים להודיע אחרת, אלול הוא כט יום.

³⁶ ראו גם בתלמוד הבבלי ראש השנה דף כא עמוד א שרבה היה נוהג לצום שני ימים ביום כיפור, ובטור טור אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרכד מובא מנהג חסידי אשכנז: "וחסידים ואנשי מעשה באשכנז רגילין לעשות ב' ימים יום הכיפורים שמתעניין ב' ימים ולפעמים היה מהן עשרה והיו מתפללין ב' (בעשרה) ככל סדר יום הכיפורים ואדוני אבי הרא"ש ז"ל היה מוחה בידם". ראו גם בשולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרכד: "ויש מחמירים לעשות שני ימים יום כיפור ... ואין לנהוג בחומרא זז, משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה". ראו עוד על כך בימים נוראים של עגנון עמוד שפא. כאן אמנם מדובר ביומיים של תענית וצום וכל מנהגי יום הכיפורים ביום עשירי ואחד עשר של חודש תשרי, בשל הספק לגבי קביעת ראש חודש תשרי, אבל נעזרנו במקור זה על מנת להציע את הדעה הבאה בנושא שלנו לגבי תשיעי ועשירי.

³⁷ ראו הדין בגמרא ראש השנה יט ע"ב מדוע יוצאים השליחים על חודש תשרי, והרי: "מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר". והתשובה שם שבשעת הצורך כן עברו את אלול, אפילו אם זה גורם לקלקול של ראש השנה: "מוטב תיקלקל ראש השנה, ולא יתקלקלו כולהו מועדות". ואם אכן עושים בשל כך יומיים ראש השנה, היו מי שהחמירו גם יומיים יום כיפור. ראו הסיפור על ר' יהושע ורבן גמליאל באשר לקביעתו של מועד יום הכיפורים (משנה ראש השנה פרק ב), עליו הרחבנו בדברינו [בוא בשלום רבי ותלמידו](#). שם העלנו את ההשערה שר' יהושע לא חשב שלא לקיים יום כיפור כשיטת רבן גמליאל ועם כל הציבור, אלא ביקש להחמיר עוד יום משום שלשיטתו היה אז חודש אלול מעובר.

³⁸ ראו דברינו [מכת פרושים](#) וראו גם בגמרא בבא בתרא ס ע"ב על הפרושים שאחרי החורבן הפסיקו לאכול בשר ולשתות יין.

שנה טובה
ותטיב לנו החתימה
מחלקי המים